

16. Черное Знамя. 1905. – Декабрь.
17. Горев Б. Анархизм в России (От Бакунина до Махно). – М., 1930. – С. 87.
18. Новый Мир. – 1905. – 15 октября.
19. ДАРФ. – Ф. 1129. – Оп. 2. – Спр. 406. – Арк. 2.
20. Книжник И. Назв. праця. – С. 39.
21. Буревестник. – 1908. – Октябрь.
22. Там само.
23. Буревестник. – 1906. – 20 июля.
24. Там само.
25. Там само.
26. Буревестник. 1906. – 20 августа.
27. Буревестник. 1908. – Октябрь.
28. Там само.
29. Буревестник. 1909. – Ноябрь.
30. Там само.
31. Листки “Хлеб и Воля”. – 1906. – 30 октября.
32. Там же.
33. Книжник И. Назв. праця. – С. 39.
34. Див. : Листки “Хлеб и Воля”. – 1906. – 14 ноября; Там само. – 1907. – 15 февраля; 1907. – 29 марта.
35. Анархист. – 1907. – 10 октябрь.
36. Анархист. – 1908. – Апрель.

ФРОЛОВ М. О.

КОМПАРТИЙНО-РАДЯНСЬКА ЕЛІТА ТА ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ В 1924-1926 РР. МОЛДАВСЬКОЇ АВТОНОМНОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У СКЛАДІ УСРР

Шлях сучасної Молдови у ХХ столітті до державної незалежності був дуже складним. Географічне розташування обумовило те, що молдавська земля й молдавський народ опинились у епіцентрі зовнішньополітичних зазіхань і претензій, спочатку Румунії та Російської імперії, а пізніше Румунії та СРСР, місцем кровопролитних боїв першої та другої світових воєн. Парадоксом є те, що національна самосвідомість сучасних молдаван багато в чому формувалась під потужним впливом у 1920-х–1930-х рр. і пізніше компартійно-радянської еліти СРСР та УСРР. Саме представники цієї компартійно-радянської еліти Х.Г. Раковський, М.В. Фрунзе, Г.І. Котовський та інші, завдяки підтримці генерального секретаря ЦК РКП(б) Й.В. Сталіна, вперше поставили питання про державність молдаван у межах СРСР та УСРР. Процес утворення радянської республіки Молдавії у складі СРСР розтягнувся більше, ніж на два десятиріччя, і практично завершився вже після другої світової війни, коли молдавському народу остаточно була нав'язана комуністична модель подальшого розвитку (формально радянська республіка Молдавія була утворена у складі СРСР у 1940 році).

Зараз вже мало хто пам'ятає, окрім фахівців-істориків, що в 1924-1940 рр. Молдова, як автономна республіка, існувала у складі УСРР. Цей період можна розглядати як перший етап просування молдавського народу до своєї незалежності в ХХ столітті. Він багато в чому підготував наступні етапи, зміцнив переконання політичної еліти СРСР у необхідності існування на теренах комуністичної держави союзної радянської республіки Молдавії. За роки перебування при владі в Молдові компартійно-радянської еліти відбулись певні позитивні зміни, які сприяли тому, що в 1991 р. ця колишня радянська республіка та її народ змогли вибороти державну незалежність та відстояти свій суверенітет. Говорячи про позитивні зміни, ми маємо на увазі, у першу чергу, ліквідацію тотальної безграмотності серед молдаван, отримання ними сучасного рівня освіти, формування національної інтелігенції, наукових кадрів, власної управлінської еліти. Молдова на початок 1990-х рр.

мала значний промисловий та сільськогосподарський потенціал, який дозволяв молдавському народу з оптимізмом дивитись у майбутнє своєї незалежності.

Події, пов'язані з утворенням у 1924 р. у складі УСРР Молдавської автономії, привертала увагу радянських істориків. Найбільш ґрунтовно це питання, згідно з пануючою тоді офіційною методологією, дослідив молдавський учений О.В. Репіда. У його роботах «Образование Молдавской АССР» (1974 р.) [1] та «Образование Молдавской ССР» (1983 р.) [2], опублікованих у Кишиневі російською мовою, досліджено проблеми утворення Молдавської автономії. Але О. В. Репіда у радянські часи був обмежений офіційною концепцією утворення Молдавської Соціалістичної Радянської Республіки, тому не мав можливості зробити та опублікувати об'єктивні висновки з того величезного фактологічного матеріалу, який він залучив для своїх досліджень.

Той факт, що Молдавська автономія в 1924-1940 рр. входила до складу УСРР, а компартійно-радянська еліта України брала безпосередню участь у процесі утворення цієї автономії, зрозуміло привернув увагу сучасних українських дослідників. Вони не створили спеціальних робіт з цієї проблеми, але досить широко торкалися її у своїх дослідженнях, присвячених більш узагальнюючим питанням. Серед цих дослідників треба назвати авторів цікавої роботи «Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан» (1994 р.) – В. Боєчка, О. Ганжу та Б. Захарчука [3]. Значне місце проблематиці утворення Молдавської автономії у складі УСРР у 1924-1926 рр. приділив В.М. Орлик у своєму кандидатському дослідженні «Молдавани в Україні (1910-1929 рр.)», захищеному в 1998 році. Він залучив нові документи з українських і російських архівів, що значно розширило фактологічну базу дослідження [4]. Питанню утворення Молдавської автономії приділив увагу й В.М. Литвин у своїй новій книжці, присвяченій історії України міжвоєнної доби [5]. Але всі ці роботи не вичерпали необхідність подальшого дослідження питання виникнення Молдавської автономії у складі УСРР у 1924-1926 рр.

Основним завданням цієї статті ми вважаємо визначення ролі та місця компартійно-радянської еліти України у перебігу подій, пов'язаних з утворенням Молдавської автономії у межах УСРР. Це питання, на наш погляд, треба розглядати в контексті дослідження виникнення передумов для молдавської, а можливо і для української та білоруської державної незалежності під час перебування Молдавії, України та Білорусі у складі СРСР. На час розпаду комуністичної імперії в 1991 р., політична еліта та національно-патріотичні сили цих республік виявились здатними перехопити владу, позбавитись московської опіки, зміцнити свою незалежність та домогтись міжнародного визнання.

Створення Молдавської автономії в складі УСРР не було випадковою подією. Керівництво СРСР і РКП(б) у 1920-х–1930-х рр. послідовно проводило політику відтворення комуністичної держави в межах і кордонах колишньої Російської імперії та готувало до реалізації широкомасштабні плани наступу світової революції на країни Заходу і Сходу. Тому повернення бессарабських земель до складу СРСР було одним із головних завдань радянської зовнішньої політики в цей період. Нахабна поведінка правителів Румунії, які захопили на початку 1918 року частину Бессарабії та за допомогою Великої Британії, Франції, Італії й Японії систематично намагались легалізувати свою анексію, постійно дратувала політичну еліту СРСР. Підписання 3 березня 1921 р. румунсько-польського військово-політичного союзу свідчило про реальні наміри керівництва Румунії стосовно свого східного сусіда, тому що в цей період не було більшого ворога для Леніна та більшовиків, ніж Польша Ю. Пілсудського. Спеціальний протокол з приводу закріплення захопленої Бессарабії за Румунією був підписаний країнами Антанти 28 жовтня 1920 р., але він не набрав чинності, тому що не був ратифікований з суб'єктивних причин Японією. У 1922 році королівська Румунія відмовилась взяти участь у Московській конференції з питань роззброєння, вона ж торпедувала роботу Варшавської та Віденської радянсько-румунських конференцій (відповідно в 1921 і 1924 рр.). Новостворена Молдавська автономія повинна була стати для більшовицької влади та Червоної армії тим плацдармом, з якого планувалось розпочати, або, точніше сказати, продовжити боротьбу за повернення всієї Бессарабії до складу СРСР і розгорнути поширення ідей комунізму та світової пролетарської революції на Румунію, а через неї і на балканські країни [6].

Досвід створення в 1924 році Молдавської автономії не був першим для комуністичної

влади. Навесні 1919 року, коли Червона армія радянської Росії підійшла до Дністра, на Лівобережжі, у межах Херсонської губернії, була проголошена Бессарабська соціалістична радянська республіка. Уряд цієї «республіки» очолив більшовик І. Криворуков. Бессарабську соціалістичну радянську республіку планувалось перенести на багнетах Червоної армії до Кишинєва, але денікінський наступ зламав цей задум. Завершення громадянської війни не змінило точки зору керівництва РКП(б) і КП(б)У на майбутню долю бессарабських земель. Ленін і Сталін бачили їх тільки в складі СРСР або тимчасово в складі УСРР. Ці погляди поділяли та весь час актуалізували на початку 1920-х рр. впливові політичні і військові діячі УСРР: Х. Г. Раковський, М.В. Фрунзе, Г.І. Котовський. Усі вони за своїм походженням або попереднім життєвим шляхом були міцно пов'язані з Румунією, Молдавією та Бессарабією. Їм активно опонували деякі члени керівництва УСРР і КП(б)У, серед яких особливо виділявся М.О. Скрипник. Микола Олексійович висловлював занепокоєння за долю українського населення Придністров'я, тому що пам'ятав, що молдавські політичні діячі ще в 1917 році виступали за приєднання цих земель до Молдавської Народної Республіки. Миколі Олексійовичу не подобався і той кавалерійський натиск, з яким Г.І. Котовський, один із ініціаторів й організаторів створення в 1924 році Молдавської автономії в складі УСРР, намагався вирішувати конфліктні питання адміністративних кордонів цієї автономії. Прихильність Г.І. Котовського до тих місць, де пройшла його кримінальна й авантюристична молодість, де він пізнав перші уроки революційної боротьби, була добре відомою серед керівництва КП(б)У. Невипадково, мабуть, Григорій Іванович Котовський був одним зі співзасновників Спілки бессарабців і входив до її центрального правління. Пізніше, після того, як Й.В. Сталін та А. Гітлер домовились у 1940 р. про повернення Бессарабії до складу СРСР, місто Ганчешти – місце народження Г.І. Котовського, отримало назву Котовськ [7].

Але заперечення М.О. Скрипника проти включення до складу Молдавської автономії районів із переважно українським населенням у 1924-1925 рр. були відкинуті рештою компартійно-радянської еліти України. Цьому сприяла особиста директива Й.В. Сталіна до М.В. Фрунзе, який мав неабиякий вплив на Г.І. Котовського та бессарабських комуністів. Молдованин за походженням, М. В. Фрунзе мріяв про найширшу автономію свого народу в межах УСРР, з метою подальшого утворення радянської республіки Молдова. Підтримка Й.В. Сталіна та М.В. Фрунзе сприяла тому, що Г.І. Котовський і керівництво бессарабських більшовиків довели політбюро ЦК КП(б)У та спеціальній комісії ВУЦВК необхідність включення до складу Молдавської автономії великої кількості районів із переважно українським і російським населенням [5, с. 68].

Вперше питання про утворення молдавської національної автономії піднімалося в 1923 році під час приватної зустрічі Г.І. Котовського з М.В. Фрунзе та С.М. Будьоним на московській квартирі останнього. Григорій Іванович Котовський, за спогадами С.М. Будьоного, довго та палко говорив про те, що молдавський народ за допомогою російського пролетаріату побудує нове, щасливе життя. Він заявив: «Тільки Молдавська республіка дасть можливість нашому народу побороти тяжку скруту... і побудувати світле життя». Г.І. Котовський порадився з М.В. Фрунзе та С.М. Будьоним відносно свого бажання написати з цього приводу листа до ЦК РКП(б) і поговорити особисто з В.І. Леніним, коли той трохи одужає. «Я глибоко переконаний, – казав Котовський, – що Ленін зрозуміє прагнення молдаван і підтримає нас». М.В. Фрунзе погодився з міркуваннями Григорія Івановича [8].

Треба підкреслити, що спочатку Г. І. Котовський і його однодумці із числа керівництва бессарабськими комуністами планували ставити питання перед ЦК РКП(б) про утворення союзної радянської республіки Молдавії у складі СРСР. Вони вважали, що до складу цієї радянської республіки треба включати й окуповані Румунією в 1918 році бессарабські землі [9].

На початку лютого 1924 року румунські та бессарабські комуністи і політемігранти: Г. Котовський, О. Бедулеску, П. Ткаченко, С. Тикельман (Тимов), О. Ніколау, О. Зап'як, І. Діку, Г. Діамандеску, Г. Кіоран, В. Попович надіслали листа до ЦК РКП(б) з проханням вирішення цієї проблеми. Вони утворили ініціативну групу зі створення Молдавської республіки. На чолі цієї групи став Григорій Іванович Котовський, а її секретарем – Іон Діческу-Дік.

Оперуючи явно завищеними кількісними показниками молдавського населення, яке проживало на лівобережжі Дністра, вони стверджували, що в колишній Херсонській та Кам'янець-Подільській губерніях компактно масою живуть не менше 500 000 – 800 000 (за твердженнями румун до 2000000) молдаван. У листі пропонувалось створити Молдавську Радянську Соціалістичну Республіку. Виходячи з політичного значення запропонованої акції, вони

наполягали на утворенні саме союзної соціалістичної республіки, а не автономної у межах УСРР.

На думку авторів звернення, «об'єднання Придністров'я та Задністров'я служило б стратегічним клином СРСР стосовно Балкан (через Добруджу) і Центральної Європи (через Буковину та Галичину), який СРСР міг би використати як плацдарм у військових і політичних цілях». А за наявності відповідної політичної ситуації, – продовжували вони, – запропоноване політичне утворення могло б «революціонізувати все становище на Балканському півострові». Копія цього звернення адресувалась і до ЦК КП(б)У [4, с. 64-65].

Генеральний секретар ЦК РКП(б) Й. В. Сталін після ознайомлення з цим листом вирішив порадитись з М.В. Фрунзе, який неодноразово бував у Молдавії та добре знав умови життя місцевого населення. М.В. Фрунзе відразу ж підтримав знайому йому ідею Котовського про утворення радянської республіки Молдавії, але не відміну від Григорія Івановича вважав, що ця республіка повинна бути автономною у складі радянської України. «Я особисто за те, щоб Молдавська республіка була включена до складу УСРР», – написав М.В. Фрунзе, тоді заступник голови Раднаркому України, член політбюро ЦК КП(б)У та командуючий Українським військовим округом, відповідаючи на письмовий запит Й.В. Сталіна [2, с. 107].

Г.І. Котовський погодився з аргументами М.В. Фрунзе, змінив свою точку зору та почав послідовно виступати за утворення Молдавської автономії у складі УСРР. Але ця позиція не влаштувала групу румунських комуністів-політемігрантів на чолі з І. Діку. Це призвело до розколу серед ініціаторів утворення Молдавської республіки. Виникло два угруповання діячів, які боролись по-різному за реалізацію цієї ідеї, – одна на чолі з Г. І. Котовським, інша на чолі з І. Діку. Кожна з цих груп мала свою програму створення молдавської республіки на Лівобережжі Дністра, окремі пункти яких мали суперечливий зміст. У першу чергу дискусія між групами І. Діку і Г.І. Котовського відбувалась навколо державного статусу майбутньої молдавської республіки та її меж. Прихильники Григорія Івановича Котовського із середовища молдавських більшовиків – О. Грінштейн, П. Ткаченко та інші вважали, що необхідно створити МАСРР у складі УСРР, відносини між якими повинні формуватись на федеративних засадах. Група І. Діку вважала, що необхідно створити окрему Молдавську Соціалістичну Радянську Республіку, яка б, як рівноправний член з УСРР, увійшла до складу СРСР. І. Діку, А. Бедулеску, А. Ніколау пропонували включити де-юре до складу майбутньої союзної республіки й Бессарабію, яка перебувала на той час у складі Румунії. Вони вбачали в цьому суттєвий фактор майбутнього поширення комуністичної революції на Румунію та Бессарабію. Їх підтримував керівник більшовицького підпілля в Бессарабії Г. Старий, який мав надію отримати через існування МАСРР додаткову допомогу в боротьбі з румунською владою. Ці діячі були переконані, що тільки пряме входження Молдавської Радянської Республіки до складу СРСР створить умови і для конкретного вирішення її соціально-економічних проблем. Вони вважали, що УСРР буде «не в силах» надавати реальну фінансову та економічну допомогу майбутній Молдавській автономній республіці. І. Діку окреслював цифру необхідної допомоги в 10 млн. крб., тоді як радянська Україна могла виділяти лише 1 млн. крб. для погашення бюджетного дефіциту автономії. ЦК РКП(б) підтримав точку зору на майбутній статус Молдавської республіки, яку тепер висловлювала ініціативна група Г.І. Котовського. Наглядачем за реалізацію підходів ЦК РКП(б) до вирішення молдавської проблеми в 1924 році було назначено М.В. Фрунзе. За цих умов група І. Діку намагалась апелювати безпосередньо до молдавського населення майбутньої автономії, але успіху не мала. Незабаром представники групи І. Діку були відряджені з України, а їхня діяльність визнана Одеським губкомом КП(б)У шкідливою для справи швидкого й організованого створення МАСРР, її керівних органів і визначення адміністративних кордонів у межах УСРР.

ЦК РКП(б) після звернення бессарабських і румунських комуністів доручив ЦК КП(б)У здійснити відповідні підготовчі заходи. ЦК КП(б)У, у свою чергу, дав відповідні вказівки Одеському губкому, який 6 березня 1924 року затвердив постанову про роботу серед молдавського населення, згідно з якою перед пленумом губкому піднімалось питання про утворення молдавської секції, а також доручалось організаційно-інструкторському відділу провести облік всіх комуністів-молдаван і комуністів, які володіли молдавською мовою. Планувалось, що після проведення партконференцій в Одеському та Балтському округах ці комуністи будуть використані ЦК КП(б)У для роботи в районах компактного проживання молдавського населення, тобто на території майбутньої Молдавської автономії [4, с. 66].

7 березня 1924 року питання про утворення МАСРР розглядалось на засіданні політбюро ЦК КП(б)У. Було визнано політично доцільним виділення в складі УСРР Молдавської автономної

області. Наркомату внутрішніх справ республіки доручалось вивчити всі варіанти практичних заходів для реалізації цього рішення, зокрема вивчити й визначити ймовірні кордони Молдавської автономії в межах адміністративно-територіального розподілу УСРР, склад її населення та взаємовідносини молдаван з представниками інших національностей на територіях, які планувалось виділити для автономії уздовж лівого берега Дністра [10.-Ф.1.-Оп.6.-Спр.48.-Арк.42].

Для наркомату внутрішніх справ УСРР та відповідних підрозділів ВУЦВК (головним підрозділом серед них була Центральна адміністративно-територіальна комісія) виявилось дуже складним у короткі терміни виконати постанову політбюро ЦК КП(б)У від 7 березня 1924 року. Найбільші труднощі виникли із окресленням можливого адміністративного кордону автономії та встановленням загальної кількості молдаван в УСРР і місць їхнього компактного проживання. Вже перші дослідження Центральної адміністративно-територіальної комісії ВУЦВК довели, що у придністровських районах, де планувалось створити автономію, кількість молдаван становила 114840 осіб, або 14, 2% від усього населення регіону, українців було 59, 2%, росіян – 10, 3%, німців – 3, 7%, болгар – 1, 5%, інших національностей – 11, 1%.

Отже, на тій території, з якої бажалося виділити молдавську республіку, проживали не лише представники молдавського етносу, а й інших національностей, які в багатьох випадках посідали домінуюче за численністю місце.

Крім того, як об'єктивно інформувала ЦАТК вищі органи, «населенні пункти, де проживають вказані національності, межуються з молдавськими, створюючи так звану національну черезполосицю». Стосовно самого розміщення молдавських поселень, ЦАТК вказувала на те, що ті території, де молдавани представлені більш-менш компактними маси, займають «головним чином Придністров'я, розтягнувшись вузькою смужкою шириною в 10-25 верст та 250 верст довжини і за чисельністю своєю ставить ледве половину нормального українського округу».

Відносно ідеї створення молдавської національної автономії, а тим більше республіки, працівники ЦАТК, можливо далекі від політичних міркувань ЦК РКП(б)У, який фактично керував усім цим процесом, а виходячи з практичних міркувань, зауважували, що «в даному випадку зовсім відсутні ті умови, які необхідні для створення скільки-небудь значної, економічно завершеної адміністративно-територіальної одиниці, оскільки вищезгадана смуга захоплює, головним чином, райони, зовсім позбавлені промисловості та інших господарських ознак, необхідних для створення таких одиниць: в адміністративному відношенні територія розтягнута, як було вказано, більш ніж на 250 верст, до того ж гористий рельєф місцевості при наявності поганих доріг і відсутності розвинутого технічного зв'язку, не дає можливості правильно побудувати управління з єдиного адміністративного центру вказаної території... Питання про районування Придністров'я може бути вирішене шляхом створення окремих районів і сільрад з більшістю молдавського населення» [4, с. 71-72].

Штучний характер майбутньої Молдавської автономії у складі УСРР став зрозумілим представникам компартійно-радянської еліти республіки після перших досліджень цього питання комісіями ВУЦВК і наркоматом внутрішніх справ республіки. До цього треба додати, що молдавське населення, майже позбавлене своєї власної інтелігенції, взагалі не ставило тоді питання про будь-яку національну автономію. Тому, одночасно із вирішенням складних організаційних питань, ЦК РКП(б) та ЦК КП(б)У необхідно було стимулювати «бажання» молдавського населення до цієї автономії. Й.В. Сталін, Г.О. Зинов'єв, Л.Б. Каменев, Л.Д. Троцький та інші члени політбюро ЦК РКП(б) не могли, зважаючи на зовнішньополітичну ситуацію та загострені відносини з Румунією, публічно визнати, що Молдавська автономія утворюється для задоволення у майбутньому планів політичної еліти СРСР щодо відтворення комуністичної держави у межах Російської імперії. Не могли вони визнати й пріоритет ініціатив Г.І. Котовського та М.В. Фрунзе над реально неіснуючими «бажаннями» молдаван мати свою республіку. Тому навесні 1924 року була проведена величезна робота для того, щоб домогтись прихильності молдаван України до комуністичної влади. Їх із великим задоволенням приймали до лав КП(б)У, окремих відразу ж висували до місцевих органів влади, хоча цей процес значно гальмувався практично повною відсутністю сільської інтелігенції, тотальною неграмотністю та відсутністю навіть у містах і містечках вчителів, які володіли молдавською мовою. Ось чому компартійно-радянська еліта в Москві та в Харкові віддавала перевагу масовим зібранням бессарабців у столицях СРСР і УСРР, про резолюції яких відразу ж писали центральні газети. Так, 2 березня 1923 року на мітингу в театрі «Мозаїка» у Москві 800 бессарабців одноставно висловились за

виведення румунських військ за межі Бессарабії та за прискорене утворення Молдавської СРР. Аналогічні вимоги були висловлені на багатолюдному зібранні в Харкові 21 березня 1924 року [2, с. 105-106].

Повільний темп роботи комісій ВУЦВК і наркомату внутрішніх справ, які, в результаті свого вивчення питання, взагалі поставили під сумнів можливість утворення Молдавської автономії у складі УСРР, не влаштовував Г.І. Котовського. Він залучив на «допомогу» Центральний адміністративно-територіальній комісії ВУЦВК, яка ніяк не могла порахувати молдаван, командирів та бійців 2-го кавалерійського корпусу, яким командував. Кавалерійський корпус Г. І. Котовського дуже швидко зібрав матеріали відносно кількісного та якісного складу молдаванського населення в Одеській та Подільській губерніях. Проте, представлені Г.І. Котовським дані переважали статистичні дані Центральної адміністративно-територіальної комісії ВУЦВК (147410 осіб) більше ніж на 100 тисяч осіб (Г.І. Котовський називав цифру – 283398 осіб). Тому результати роботи командирів і бійців 2-го кавалерійського корпусу та цифри Г.В. Котовського Раднаркомом УСРР і ВУЦВК були відкинуті. Це ще більше роздратувало М.В.Фрунзе та ініціативну групу Г.І. Котовського. Наприкінці липня 1924 року М.В. Фрунзе, як член ЦК РКП(б), доповів політбюро ЦК більшовицької партії про незадовільний стан справ з питання створення Молдавської автономії. Реакція Москви була дуже оперативною. 29 липня 1924 року була прийнята постанова політбюро ЦК РКП(б) «Про Молдавську АСРР». У цій постанові зазначалось:

«а) Вважати необхідним, насамперед з політичних міркувань, виділення молдавського населення в спеціальну Автономну Республіку в складі УСРР і запропонувати ЦК КПУ дати відповідні директиви українським радянським органам;

б) Запропонувати ЦК КПУ зробити доповідь у політбюро ЦК РКП через місяць про хід робіт з організації Молдавської Автономної Республіки;

в) Доручити тов. Фрунзе спостереження за якнайшвидшим проведенням цього питання» [11].

Після визначення політбюро ЦК РКП(б) статусу Молдавської автономії у межах УСРР, процес утворення МАСРР прискорився, але його продовжувала гальмувати низка об'єктивних труднощів. Про ці труднощі відверто писав у доповідній записці ЦК РКП(б) і ЦК КП(б)У 22 серпня 1924 року секретар ЦК КП(б)У Ф. Д. Корнюшин: «Труднощі такі: 1. Вузька стрічка, якою розтягнуто молдавське населення в Придністров'ї; 2. Пересіченість цієї стрічки російськими, українськими, болгарськими та німецькими селищами; 3. Наявність міст (Григоріополь, Тирасполь, Дубоссари) з переважаючою кількістю єврейського міщанського населення; 4. Змішаність населення в окремих населених пунктах, наприклад, половина молдавського, у зв'язку з чим там увесь час співіснують дві сільради; 5. Ізольованість окремих молдавських сіл у Балтському окрузі від Придністров'я значною смугою німецьких, українських і російських сіл; 6. Відсутність будь-якої промисловості, самостійного господарського організму; 7. Дані про кількість молдавського населення послаблені його розпорошеністю й вкрапленням окремих поселень у загальну масу сіл губернії; 8. Майже повна відсутність молдавських культурних сил; 9. Слабке знання ними мови, якою розмовляє молдавське населення. Але це ні в якій мірі не зменшує нашу увагу в розумінні виконання директиви ЦК» [3, с. 67].

До цього треба додати, що політбюро ЦК КП(б)У досить довго вирішувало, яке місто або містечко Придністров'я може стати адміністративно-територіальним центром МАСРР. На роль столиці Молдавської автономії претендували Ананьєв, Бірзула, Балта, Тирасполь. На початку вересня 1924 року політбюро ЦК КП(б)У вирішило, що столицею МАСРР буде селище міського типу Бірзула (після 1925 року – Котовськ), але трохи пізніше було вирішено, що таким центром стане місто Балта.

Наприкінці вересня 1924 року підготовча робота з приводу створення МАСРР була завершена. ЦК КП(б)У узгодив свої дії з Москвою та 19 вересня 1924 року затвердив постанову про утворення Автономної Молдавської Соціалістичної Радянської Республіки в складі УСРР. У цій постанові визначені територія автономії та її адміністративні кордони, внутрішнє районування, структура майбутнього уряду автономії. Було наголошено на необхідності «під час проведення національної політики в МАСРР тримати курс на розвиток народної молдавської мови». Про абетку було сказано лаконічно й конкретно: «Шрифт ввести російський – «кирилицю». Також підкреслювалось, «що молдавська, українська та російська мови повинні бути рівноправними по території МАСРР. Діловодство в усіх частинах республіки повинно вестися мовою більшості

населення кожної її частини». До складу МАСРР де-юре була включена територія Бессарабії, яка вважалась тимчасово окупованою румунськими військами [3, с. 69].

12 жовтня 1924 року III сесія ВУЦВК VIII скликання затвердила постанову «Про утворення Автономної Молдавської СРР». До її складу були включені: частина Балтського округу Подільської губернії (Рибницький, Бірзульський, Олексіївський, Ананьївський і Ставровський райони повністю та частково Крутянський, Балтський і Валегоцулівський райони) та частина Одеського округу Одеської губернії (Дубосарський, Григоріпольський, Тираспольський і Слободзейський райони). Також до складу МАСРР увійшли ряд населених пунктів Тульчинського округу Подільської губернії. На території МАСРР налічувалось у 1924 році 582 населені пункти, об'єднані в 126 сільських рад, де мешкало 419238 осіб (для порівняння: у 1940 році, після приєднання Бессарабії до складу СРСР й утворення союзної республіки Молдавії, її населення складало 2646954 осіб). Склад населення МАСРР був інтернаціональним: молдавани – 183285 осіб (48,7%), українці – 146981 (34,2%), росіяни – 35443 (7,9%), євреї – 28321 (5,1%), німці – 10867 (2,1%), болгари – 6494 (1,0%), поляки – 0, 3%, а інші національності – разом 0,7% [3, с. 71].

Для остаточного визначення кордонів МАСРР III сесія VIII скликання створила в жовтні 1924 року паритетні комісії, до яких увійшли представники партійно-радянського керівництва Одеської та Подільської губерній і Революційного комітету Молдавської автономії. Після уточнення кордонів паритетними комісіями, 21 листопада 1924 року президія ВУЦВК вирішила включити місто Балта й частину Балтського району до складу МАСРР. ВУЦВК і Раднарком УСРР вирішили розформувати Балтський округ і приєднати частину його районів до МАСРР. Остаточне це рішення було затверджено 26 листопада 1924 року. А у вересні 1926 року остаточно було вирішено, що до складу МАСРР повинні входити 11 районів Лівобережжя Дністра: Слободзейський, Тираспольський, Григоріпольський, Дубосарський, Рибницький, Кам'янський, Крутянський (Кодимський), Бірзульський (Котовський), Балтський, Ананьївський і Красноокнянський [3.-С.72-73].

Процес формування території МАСРР на Лівобережжі Дністра, уточнення її кордонів з рештою адміністративно-територіальних одиниць УСРР тривав майже до кінця 1926 року. До складу МАСРР потрапила велика кількість сіл і містечок з переважно українським та російським населенням. Опубліковані документи свідчать, що компартійно-радянська еліта України пішла на це свідомо, з метою зміцнення МАСРР, як майбутнього плацдарму для вирішення бессарабського питання. З цього приводу голова Раднаркому УСРР В.Я. Чубар відверто говорив на III сесії ВУЦВК у жовтні 1924 року: «Нам довелося вирішувати питання про те, чи потрібно встановлювати границі нової області та, щоб в ці кордони не попали села й райони, де населення в більшості російське чи українське. І ми прийшли до висновку, що все ж ці райони повинні бути віднесені до новостворюваної автономії Молдавської Республіки, виходячи з тих міркувань, що необхідно молдавському народу, молдавським трудящим дати можливість встановити такі кордони своєї адміністративної одиниці, які б забезпечували нормальний економічний і культурний розвиток, щоб всі райони, які економічно зв'язані між собою, були цілком включені до меж цієї автономної республіки» [12].

Зміни, які відбулись у визначенні й уточненні кордонів МАСРР у 1926 році призвели до того, що кількість молдаван в автономії була меншою, ніж кількість українців. За інформацією О.В. Репіди, кількість молдаван у МАСРР у 1926 році складала 34,2%, а українців – 50, 4% від загальної кількості населення [1.-С.98]. Але перепис населення 1926 року показав дещо інше співвідношення: 30,1% молдаван і 48,5% українців на території Молдавської автономії [3.-С.73].

Треба підкреслити, що населення Лівобережного Придністров'я не було ініціатором і не виявляло особливої зацікавленості до створення МАСРР у 1924 році. Ідея Молдавської автономії в межах УСРР була ідеєю групи представників політичної та військової еліти СРСР і УСРР, які за своїм походженням або минулою революційною діяльністю були міцно пов'язані з Бессарабією. Вони мріяли про повернення її до складу СРСР і готували плацдарм для боротьби з Румунією та країнами Заходу. Серед цих діячів треба назвати, у першу чергу, М.В. Фрунзе та Г.І. Котовського. Їхня активність з молдавського питання збіглась зі стратегічними напрямками радянської зовнішньої політики: Бессарабія продовжувала цікавити керівництво РКП(б) як частина території колишньої Російської імперії, яку треба було повернути до складу СРСР.

Керівництво РКП(б), підтримуючи в 1924 році проект Г. Котовського – М. Фрунзе – І. Діку, не відмовилось від намірів повернути до складу СРСР Бессарабію. Воно пов'язувало процес повернення Румунією Бессарабії з процесом утворення радянської Молдавії в складі СРСР.

Тому перебування МАСРР у 1924-1940 рр. у складі УСРР розглядалось Москвою як тимчасове явище. На радянських політичних картах Бессарабія зображувалася як складова частина СРСР. Отже, керівництво Радянського Союзу залишало за собою право повернення до розгляду бессарабського питання на міжнародному рівні й остаточного його вирішення. Така нагода трапилась після початку другої світової війни. Фактичний союз Гітлера та Сталіна на першому етапі війни в 1939-1941 рр. дозволив керівництву СРСР поставити знову питання перед владою Румунії про повернення захоплених у 1918 році бессарабських земель. Румунія звернулась за допомогою до Німеччини, але отримала відповідь, що Берлін не цікавить доля бессарабських земель. Гітлер вирішив зробити поступку Сталіну за рахунок Бессарабії та одночасно міцніше прикувати до себе Румунію. З 9 червня 1940 року розпочалась конкретна підготовка військово-політичної операції проти Румунії. Було створене управління Південного фронту на чолі з майбутнім легендарним маршалом, а тоді ще генералом армії Г.К. Жуковим. 13 червня 1940 року в Кремлі Й.В. Сталін, В.М. Молотов і нарком оборони С.К. Тимошенко провели спеціальну нараду з військовими командирами різних родів військ, після чого стало зрозуміло, що керівництво СРСР вирішило повернути Бессарабію силою зброї. 28 червня 1940 року частини Південної групи радянських військ під командуванням генерала армії Г.К. Жукова вступили на територію Бессарабії та Північної Буковини. Румунські прикордонники та війська регулярної королівської армії опору майже не чинили. 3 липня 1940 року війська Г.К. Жукова зупинились на новому кордоні СРСР [13].

Повернення Бессарабії до складу СРСР призвело до серйозних змін в адміністративно-територіальному розподілі радянської України. На території Бессарабії було вирішено створити союзну республіку Молдавію, а північну та південну частину цього регіону, а також Північну Буковину передати УСРР. Одразу ж виникла проблема перегляду українсько-молдавського адміністративного кордону. Свої пропозиції щодо конфігурації цього кордону подали до Сталіна партійно-державні органи УСРР і МАСРР. Обидві сторони претендували на більшу частину бессарабських земель, ніж на це погоджувались опоненти. Керівництво УСРР сформулювало свою позицію щодо українсько-молдавського кордону в поданій 22 липня 1940 року до президії Верховної Ради СРСР «Довідці про проектування державного кордону Молдавської РСР у частині території, прилеглої до Української РСР», яку підписав голова президії Верховної Ради УСРР М. Гречуха. Вітчизняні дослідники В. Боєчко, О. Ганжа та Б. Захарчук уже опублікували повністю цей документ, який свідчить, що партійно-державне керівництво України виступало за розмежування на засадах етнічного розселення українців і молдаван [3.-С.74-75]. Сталін погодився з принципом встановлення адміністративного кордону між двома союзними республіками на основі підтвердженого етнічного розселення українців, молдаван і представників інших народів, але все ж таки в затвердженій Верховною Радою СРСР постанові від 4 листопада 1940 року про лінію кордону між Українською та Молдавською РСР не вдалось остаточно врахувати всі інтереси українського населення [3.-С.76-78].

Суперечки, які мали місце в 1940 році між керівництвом УСРР та МАСРР з питань кордонів, фактично були продовженням суперечок 1924 року між ініціативною групою Г.І. Котовського та ВУЦВК і Раднаркомом УСРР. І тоді, і в 1940 році керівництво ЦК більшовицьких партій та особисто Й.В. Сталін ставали на бік молдавської сторони, всупереч реальним фактам і об'єктивній статистиці. Це призвело до того, що значна частина етнічних українців з 1940 року проживала на території Молдавської СРР. Після розпаду СРСР у 1991 році вони взагалі опинились у скрутному становищі, тому що незалежна Молдова розколотась на дві ворожі частини: одна – із центром у Кишиневі, а інша – із центром у Тирасполі. Цей розкол супроводжувався військовими діями, актами терору та насильства з обох сторін. Зараз українська частина Придніпровської Молдавської Республіки згодна на приєднання до України. Їх підтримує й значна частина росіян, що живуть на цій території, яку контролює тираспольська влада. Проти такого перебігу подій не заперечують США та частина політичної еліти Росії. Але українська влада, яка більше десяти років має досить напружені відносини з Бухарестом і передбачає серйозні міжнародні ускладнення у разі одноосібного рішення України про долю українців і росіян, які живуть на лівому березі Дністра, утримується від конкретного рішення. Так історична колізія, що розпочалась в 1924 році, продовжує жити своїм досить трагічним життям у долі десятків тисяч українців на теренах сучасної Молдови [14].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Репида А. Образование молдавской АССР. – Кишинев: Издательство “Штинца”, 1974. – 278 с.
2. Репида А. В. Образование молдавской ССР. – Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1983. – 337 с.
3. Боечко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. – К.: Основи, 1994. – 168 с.
4. Орлик В.М. Молдавани в Україні (1920-1929 рр.): Дис... канд. істор. наук. – К.: Київський державний лінгвістичний університет, 1998. – 186 с.
5. Литвин В.М. Україна: міжвоєнна доба (1921-1938 рр.). – К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 2003. – С. 67-69.
6. Шевяков А.А. Советско-румынские отношения и проблема европейской безопасности. 1932-1939. – М.: Издательство «Наука», 1977. – С. 5-10.
7. Бурин С. Н. Григорий Котовский. Легенда и быль. – М.: Олимп; Смоленск: Русич, 1999. – С.422-424, 455-457; Гуль Р.Б. Красные маршалы: Тухачевский, Ворошилов, Блюхер, Котовский / Сост. П.Г. Горелов. – М.: Молодая гвардия, 1990. – С. 207–255.
8. Ленин наш путь озарил. Воспоминания. – Кишинев: Издательство “Штинца”, 1970. – С. 298-290.
9. Образование молдавской ССР и создание Коммунистической партии Молдавии – сборник документов и материалов. – Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1984. – С. 44.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України.
11. Начало большого пути: Сборник документов и материалов. – Кишинев, 1964. – С. 33.
12. III сесія Всеукраїнського центрального Виконавчого Комітету VIII скликання. 8-12 жовтня 1924 року. – Харків, 1925. – С. 163-164.
13. Мельтухов М. И. Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу 1939-1941 гг. (Документы, факты, суждения). – М.: «Вече», 2002. – С. 176-192.
14. Антюфеев В. Ю. Геополитические аспекты безопасности России (на примере Приднестровья) / Проблемы внутренней безопасности России в XXI веке. Материалы второй научно-практической конференции 10-11 декабря 2002 года. – М.: Российская академия государственной службы при Президенте Российской Федерации; Фонд «Отечество», 2003. – С. 38-42.

ДОДОНОВ А. Ф.

О НЕКОТОРЫХ АСПЕКТАХ ТЕОРИИ ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ М. КАДДАФИ

Две области: сияния и тьмы

Исследовать равно стремимся мы [6, с. 224]

Наука дает объективные знания о действительности лишь тогда, когда опирается на истинный теоретико-методологический подход. Именно таковым является, по нашему мнению, гуманистический подход, ставящий в центр общественного процесса человека-гуманного и представляющий его в качестве наивысшей ценности истории. Руководствуясь им, а также принципами объективности, историзма, диалектического единства теории и практики, мы видим свою цель в том, чтобы дать анализ предложенной Муаммаром Каддафи в “Зеленой книге” модели развития ливийского общества на предмет ее научности и практико-политической значимости.

В середине XX столетия монархическая Ливия с ее пустынями, немногочисленным населением (немногим более 2 млн. [2, с. 466], ныне – 5 млн. человек [1, с. 345]), господством в политике и экономике крупных феодалов, шейхов племен и западных монополий, даже несмотря на приобретенную при поддержке ООН в 1951 г. политическую независимость, оставалась нищей и неграмотной страной. Мощным катализатором социально-политических изменений в стране стал нефтяной бум, который ускорил социальное расслоение общества на обладателей огромных богатств и массы бедняков. В начале 1961 г. в Ливии действовали 25 нефтяных компаний-